

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И СЛОВЕНСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
(Станислава Бараћ, Биљана Андоновска, Бобан Ћурић (ур.) *Први светски рат и словенске књижевности*. Институт за књижевност и уметност, 2021)

Александар Н. Илић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Београд, Србија

THE FIRST WORLD WAR AND SLAVIC LITERATURE
(Stanislava Barać, Biljana Andonovska, Boban Ćurić (eds.) *The First World War and Slavic Literatures*. Institute for Literature and Arts, 2021)

Aleksandar N. Ilić
University of Belgrade
Faculty of Philology
Belgrade, Serbia

Колективна монографија *Први светски рат и словенске књижевности* (2021) у издању Института за књижевност и уметност у Београду настала је на основу излагања учесника Округлог стола *Крај Првог светског рата и словенски свет*, одржаног на 16. међународном конгресу слависта у Београду 2018. године. Уредници овог међународног зборника радова, који је окупио научнике из Србије, Хрватске, Црне Горе, Северне Македоније, Италије, Русије, Белорусије, Украјине, Француске, Енглеске, Немачке и Аустрије, су др Станислава Бараћ, др Биљана Андоновска и проф. др Бобан Ћурић. Зборник је посвећен др Весни Матовић, дугогодишњој директорки Института за књижевност и уметност у Београду. У знак сећања на преминулог проф. др Бобана Ћурића уреднице, у посебном додатку, преносе резиме његовог прилога који је, такође, требало да буде објављен у зборнику.

Текстови су распоређени у четири тематске целине: *Пре и после: књижевни (дис)континуитети, Империје и револуције, Рат и (над)национални књижевни контексти и Феминизам и ратна проза*.

Прва целина *Пре и после: књижевни (дис)континуитети* окупила је радове који постављају питање: Како се после потпуног цивилизацијског суноврата може стварати уметност? Уметност након Првог светског рата, с једне стране, рађа се из огромног незадовољства друштвом тоталитарних идеологија, а с друге, произилази из саме ратне катаклизме. Већ наслов првог прилога „Пацифистичка линија у књижевности Сребрног века и стваралаштво Михаила Булгакова“ Јевгенија Јаболкова казује нам да су пацифистичке тенденције након Великог рата имале утицаја и на позно Булгаковљево стваралаштво. Ауторова теза да Булгаков у својим делима сваки рат проматра као грађански доводи се у везу с пацифистичким ставовима Леонида Андрејева и Максимилијана Волошина. Јаболков закључује да ниједан рат нема победника, јер се уништава и разара заједница којој припадају обе зарађене стране. Александра Красовец у раду „Рат у поезији московских експресиониста (1919–1922)“ бави се поезијом која техником симултанитета изражава тоталитет људске судбине, а настаје након снажне футуристичке школе у Русији. Док футуристички песници за циљ имају да збуне и шокирају читаоца, истичући тако тежњу за револуцијом, експресионистички песници своју револуцију гледају као на пут до елементарног. Пут до елементарног заправо је апстракција на плану изражавања, што и ауторка показује на песмама Бориса Земенкова, Бориса Лапина, Гурија Сидорова и Јевгенија Габриловича. Наглашавајући важност разликовања немачког од руског експресионизма, Александра Красовец истиче да руски експресионисти о рату певају искључиво из пацифистичке перспективе, па је и основно питање њихове поезије како одбрани хуманост. Дејвид Ендру Норис радом „Југословенска књижевност након Првог светског рата: наслеђе Јована Скерлића и Павла Поповића“ отвара питање развоја књижевне критике у међуратном периоду југословенске књижевности, која не само да тада доживљава успон и хегемонију, већ чини и интензивне промене од спољашњег ка унутрашњем приступу. Ослањајући се на критичке погледе Јована Скерлића и Павла Поповића, аутор предочава културне и историјске околности у којима се нашла југословенска књижевност након Великог рата. Указује на то да су Срби, Хрвати и Словенци имали заједничку тежњу да уједине књижевности како би их, између осталог, приближили европским токовима. Рад „Од немила до недрага: о предратној књижевној авангарди и послератној југословенској омладини“ Биљане Андоновске посебну пажњу поклања предратној (младобосанској) авангарди, доказујући да она није најава, него „репер“ за одмеравање поетичких одлика европске авангарде, те тиме допуњује Палавестрину и Вучковићеву тезу од које полази.

Империје и револуције назив је друге тематске целине која нам даје шири историјски контекст о Сарајевском атентату и Младој Босни, те осветљава лик Гаврила Принципа у словенској књижевној традицији. Студија Гордане Вулевић „Критички осврт на белешке Мартина Папенхајма о његовим разговорима са Гаврилом Принципом“ разматра препис разговора који је с утамниченим Принципом водио психијатар Мартин Папенхајм. Трагајући за подацима о Принциповом психолошком стању након извршеног атентата, ауторка закључује да је аустријског психијатра много више интересовала политичка димензија убиства Франца Фердинанда од психолошког стања атентатора. На овај рад надовезује се прилог Александре Корде Петровић „Од документарности до идеологизације: Гаврило Принцип као књижевни лик у роману Карела Новог“ која проблематизује лик Гаврила Принципа у роману *Атентат* (1935) Карела Новог. Ауторка истиче да је чешки аутор брижљиво прикупљао фактографску грађу не би ли што верније приказао овај крупан историјски догађај, па је то имало знатног утицаја и на обликовање Принциповог књижевног портрета. Корда Петровић указује да се овај књижевни јунак на тај начин идеологизује, док се његова жртва у потоњим издањима романа патетизује. Рад „Папирни мач са две оштрице: *Анђео атентата* Светислава Басаре“ Горана Лазичића доноси један другачији поглед на Сарајевски атентат, стављајући фокус на лик Франца Фердинанда, а не на Гаврила Принципа. Аутор настоји да покаже да је Басара роман писао у форми исповести Франца Фердинанда како би кроз оштру сатиру деконструисао националистички херојски наратив створен око Принциповог лика. Лазичић закључује да Басарин роман треба читати као алегију тренутних идеолошких прилика на Балкану. Олена Дзјуба Погребњак у раду „Проза Јужних Словена о Првом светском рату: поглед на Украјину“ даје преглед аутора који су у својим делима тематизовали политичку и историјску ситуацију на Источном фронту за време Првог светског рата (С. Мајцен, В. Моле, Ф. Бевк, И. Лах, И. Матичич, П. Воранц, М. Црњански, Т. Сторци, М. Крлежа). Анализирајући мемоарске прозне списе, ауторка нам приближава слику Украјине у рату – судбину њених војника и цивила. Наредни рад „Мирослав Крлежа у потрази за совјетским експериментом: *Излет у Русију*“ Ангеле Рихтер доноси детаљну и темељну анализу Крлежиног дела *Излет у Русију*. Посебна пажња у раду посвећена је тумачењу поглавља „Адмиралова маска“, чију генезу ауторка развија доказујући да је новелистички образац у њему доминантан. Кључни елемент Крлежине поезике у овом делу, по ауторки, јесте онај политички, изражен у поглављу „Неколико речи о Лењину“, у чијем лику Крлежа

види симбол мира и спасења. Студија Еве Коволик „Фигура повратника и интелектуалца-верника у Цесарчевим путописима из Русије“ интегрише у целину све тенденције новог и авангардног у књижевности након Првог светског рата. Ауторка компаративно сагледава стваралаштво Аугуста Цесареца кроз призму Деридиних и Рилкеових схватања путописа.

Трећи тематски блок зборника *Рат и (над)национални књижевни контексти* групише шест радова претежно окупљених око периодике, као и око тема везаних за стварање националних књижевности након Првог светског рата. У уводној студији Ивана Чарота „Први светски рат и национална култура Белоруса“ детаљно се представљају историјске околности које су биле од пресудног фактора за конституисање националне свести белоруског народа – Октобарска револуција (1917). Посебна пажња посвећена је култури сећања која предпочава искуство ратника након великоратне трауме. Рад Драга Роксандића „Загребачки лист *Глас Словенаца, Хрвата и Срба*: агенс стварања југословенске државе 1918. године“ даје преглед важних културно-историјских догађаја који су обележили време пре уједињења и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Аутор дијахронички анализира чланке у *Гласу*, указујући на значај авангардних погледа Антуна Бранка Шимића изнетих у овом часопису током 1918. године. Роксандић закључује да *Глас Словенаца, Хрвата и Срба* јесте значајно допринео стварању југословенске државе, али да није имао утицаја у очувању југословенског јединства. Марија Митровић у тексту „Периодика у Словенији после 1818, с посебним освртом на авангардне часописе“ бави се историјом настајања часописа у Словенији након стварања југословенске државе, детаљно анализирајући специфичности тих гласила. Ауторка истиче да су часописи били идеолошки подељени (католичка и либерална гласила), доказујући да су у једној тако малој, али софистицираној култури, часописи били основно средство за очување националног идентитета. Занимљиво је запажање ауторке да су се књижевни часописи (*Крањска чбелница, Модра птица* и *Књижевност*) појавили доста касно, те су поједини авангардни манифести и авангардна песничка остварења објављивани у традиционалним гласилима. Разноврсности тема овог зборника доприноси студија Соње Стојменске Елзесер „Први светски рат као специфичан историјски контекст македонске књижевности и његова тематизација у савременој књижевности“ која указује на важну чињеницу – да од балканских ратова па све до краја Првог светског рата Македонија није имала националну књижевност, те се тај период сматрао „мрачним добом македонске историје“. Ауторка истиче да је

диглосија основно обележје овог периода, а као првог аутора „нове књижевности“ издваја Косту Солева Рацина, а потом детаљно тумачи и анализира роман савременог македонског писца Ивана Чаповског *Тагата на Мајлс под Кајмакчалан*, који тематизује историјске личности у Великом рату. Лидија Томић студију „Црна Гора у послеријатном времену: културни и књижевни контекст“ заснива на тези да часописи који излазе у Црној Гори у послератној деценији не иду у правцу авангардних остварења, већ настављају интересовања за историјску прошлост и стару књижевну традицију. Посебна пажња посвећена је часопису *Записи*, чији је један од уредника био Видо Латковић, који је фаворизовао писце ангажоване литературе. Ауторка изводи закључак да црногорски књижевни часописи након Првог светског рата стоје негде између модернизма и социјалне литературе, али истиче да су ширили слободну мисао и револуционарни дух. Рад Миливоја Сребра „Визија Албанске голготе у српском роману“ заокружује причу о страдању српског народа у Великом рату кроз компаративну анализу три романа (*Дан шестии* Р. Петровића, *Српска трилогија* С. Јаковљевића и *Време смрти* Д. Тосића) која најбоље осликавају тоталитет људске судбине. Темелном анализом поменутих романа аутор закључује да су обликовани различитим уметничким техникама– од натуралистичких сцена у *Српској трилогији*, преко снажног патоса у *Времену смрти*, па све до технике монтаже у *Дану шестом*, али да заједно чине доминанту у проучавању српске ратне прозе.

Студије које следе доприносе мултидисциплинарној концепцији зборника што казује и назив последње тематске целине – *Феминизам и ратна проза*. Пажња Елене Меснер у раду „Жене у рату. Конструкција женских идентитета код Андреаса Лацка, Милоша Црњанског и Мирослава Крлеже“ усмерена је на компаративно сагледавање женских ликова у три прозна текста: *Хрватски бог Марс* Мирослава Крлеже, *Људи у рату* Андреаса Лацка и *Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског. Ауторка запажа да су у сва три романа главни јунаци мушкарци, док жене имају искључиво епизодне улоге и типизирани карактере, који служе за карактеризацију мушких јунака. Предмет су еротске жеље мушког лика или су сведене на фигуру пожртвоване мајке, па тиме ауторка истиче јаке и снажне патријархалне обрасце у овим антиратним романима. Студија „Од видовданског бунта до Видовданског устава“ Жарке Свирчев значајно осветљава неправедно занемарене женске ауторке у авангардним токовима након Првог светског рата. Питање које ауторка проблематизује јесте доминантна маскулинистичка природа авангардне југословенске књижевности, истичући да су ауторке биле веома активне сараднице на

пољу периодике (Јела Спиридоновић Савић, Ксенија Атанасијевић, Аница Савић, Исидора Секулић, Милица Јанковић). Јелена Миљковић с радом „*Књижевни Југ*: женско лице рата“ остаје у кругу периодике, сагледавајући заступљеност женске књижевности о Првом светском рату у загребачком листу *Књижевни Југ*. Посебна пажња поклања се женском наративу кратких ратних прича објављених у овом листу, које ће ауторка, због специфичне фокализације, окарактерисати као репрезентативна експресионистичка прозна остварења. Четврту тематску целину затвара текст Станиславе Бараћ „Ратна траума у прози Вишеславе Ђурчић“ у коме се настоји да се позиционира ратна проза Вишеславе Ђурчић у југословенској књижевности. Како би окарактерисала главне поетичке одлике приповедних остварења Вишеславе Ђурчић, ауторка их сагледава у контексту прозних ратних остварења Драгише Васића, Милоша Црњанског, Ратка Петровића, Милана Дединца и Станислава Кракова, проналазећи највише сродности с послератним Васићевим приповеткама, надамце због сличног приказивања доживљене ратне трауме.

Колективна монографија *Први светски рат и словенске књижевности* значајан је допринос у изучавању како књижевних тако и историјских феномена везаних за Први светски рат. Зборник представља једну сложену али кохерентну целину која показује да књижевност свих словенских народа након 1918. године преузима модалитете трагичног. Различити методолошки приступи чине зборник значајним полазиштем за даља истраживања о овом сложеном историјском, књижевном и културном феномену.